The book cover features a complex marbled pattern with organic, cell-like shapes in shades of yellow, tan, and brown, set against a dark background with red and black accents. A central diamond-shaped label with a scalloped border contains the title and author information in white text.

Folkelis
og Indstiftelser
paa Bornholm
af
Ph. K. Dam

Folkeliv og Indstiftelser paa Bornholm.

I.

Optegnelser, Skildringer og Minder
fra den første Halvdel af vort Aarhundrede.

Af

Ph. R. Dam.

NEKSØ.

Trykt i Gornitzka's Bogtrykkeri

1895.

Folkeliv og Indstiftelser paa Bornholm.

Optegnelser, Skildringer og Minder
fra den første Halvdel af vort Aarhundrede.

Af

Ph. R. Dam.

K e l s o.

P. L. Gornitzka's forlag.

1895.

Til mine

Barndoms- og Ungdomsvenner!

Hvor er I henne nu, I Venner kære
fra Ungdomstidens fagre Blomstervaar? —
Og enten I er fjerne eller nære,
af vore Minder her skal flettet være
en Blomsterfrans om Eders Hovedhaar!

Om det er stort, hvorom jeg her vil næle? —
derom i Vennelag der spørges ej; —
saadan ved Minders Kildevæld at dvæle
vi tolker her som lige stemte Sjæle
det bedste, kæreste paa Livets Vej.

Var vore Tankers Himmel da ej den Gang
mer skyfri, Haabets Stjernehimmel lig? —
tilvisse jo, og derfor nu en Genklang,
højt tone skal i Samklang til en Lovsang
om Ungdoms-Tiden uforglemmelig!

Ja, leve Minderne fra Fædres Dage
med Billedskrift om deres Færd og Id,
hvorpaa vi skuer rorte nu tilbage
og paa vor Uskylds Suffergodt og Kage
og andre frugter i vor Blomstringstid.

*

*

*

Bornholm! paa din trofaste Klippe
 jeg fødtes og fostredes op, —
 fra Barnsben mig kærligen vinked'
 din Lyng- og Skov-groede Top.

Paa Højlyngens brune Banker
 med andre Dreng i Vaar
 ved „Nydammen“s grønne Slette
 jeg gif og vogtede faar.

Der Vibens og Broffuglens Piben
 vemodigt, flagende led
 gennem Luften den lune, varme,
 mens Sol gennem Skyen brød.

Og ved den smilende Abred
 med Liljekonvallernes Duft
 i Skovkrattets fredsøle Lunhed
 jeg indaanded' fjældets Luft.

Mens fjælstavnen sang i Krattet
 og Maanen i nyeste Ny
 paa Aftenhimlen sig tegned'
 hist over min fødeby.

I Snevej og „Rog“*) jeg førte
 paa Kane med Bjældeflang
 til Julegilder og sværmed'
 der mangen en Nat saa lang.

Ved mosgroede fjældnæg paa Kysten
 mens Dønning mod Klippen brød,

*) Snejog.

den svævende Maages Hilsen
saa hjemligt i Tonen led.

Ved Fiskerhytter paa Stranden,
blandt tjærede Baade i Rad,
og Kobbe og „Manser“*) jeg dvæled'
og tog mig et Saltvands Bad.

Og d e r jeg Mænd lærte kende,
som aldrig jeg glemme vil, —
jeg lærte, at mandige Dyder
og nordisk Kraft end er til.

Alt dette — og meget mere —
et billedrigt Galleri, —
jeg agter, saa godt jeg det mægter,
fra Glensfels Død at befri.

Og derfor: Gid Pennen var Pensel,
som her jeg i Haanden har, —
ja gid en malende Kunstner, —
en af de første jeg var! —

---

*) Sildegarn.

Indledning.

Ærede og kære Landsmand og Landsmandinder!

Naar jeg nu skal jysle med at indsamle Bostab til Mindernes Hus og Fædrenehjem, da gribes jeg inderligt af dette kære, men vanskelige Arbejde, som i en Række Aar har foretvævet mit Forjæt. Jeg beder til Gud i Himlen ved Redskrivningen af disse Indledningsord: Gid denne Pen maatte blive et værdigt Redskab til at gengive og jprede Sandhedens Lys og Skygge over disse Pennetegninger. Der er Stof nok, ja ret et herligt Gemme i Mindernes brogede Mangfoldighed paa den fjerne Baggrund i Tiden, der optages af Fædres og Modres, Bedsteforældres og andre Brænders og Kendingers Stikkelser, jaaledes som de jærvedes paa Livets vante Veje.

Her ønsker jeg endnu at indskjyde et Udtryk for en Stemning, som har vort sig hos mig ved denne Lejlighed, og som det jynes mig, at den kære Læser godt kan vedkende sig at dele med mig, uden at mistænkes eller lastes for overdreven eller blodagtig Jølsomhed, nemlig denne: Vel kan der findes andre Egne paa Kloden, hvor der lever Menneker, som til Jævnmaal er lige saa gode, elskelige o. j. v., i og for sig som vore egne i vor Hjemstavn. Men med Læserens gunstige Tilladelse, tvr det desuagtet dog vistnok jiges: for mig, for os, kan de ikke veje op mod dem i Barndoms-Hjemmet, der, hvor din og min Bugge stod,

omhygget af vor sønne Moders Hjærte, under Smil og Taarers Dfve. Og der, hvor vi under Leg og Spil jværmede og boltrede os i Dalens Blomster-Eng, straalende i Sorgløshedens Solskin, der fandt Sjælen sit Eden; thi Livets Skygger, Storme og Skuffeljer laa endnu fjernede bag Fremtidens tætte og hemmeligt dølgende Forhæng. Fædrelandet er over Maade kært; men Barndoms-Hjemmet er det kære af det kære, lige som Sakristien i Kirken er det helligste af det hellige. Derfor er der ogsaa for os Bornholmere Auvendelse for Digterens Ord om Grønlænderne:

„Ej Grønlands arme Son vil bytte
sit golde Fjæld mod fornrigt Land,
et Marmor-Slot er ham hans Hytte
og Fjældet er hans Kanaan.“

Med denne Stemning som Byggegrund og gaaende ud herfra, vil det let skønnes, at nærværende Blade er en Yndlings-Synsel, der ikke helt maa vejes efter Emnets „Storhed“, men ogsaa til Dels efter Slægt- og Venstabs-Hensyn og den Interesje, som fremavles heraf.

Det vanskeligste ved Forehavendet med nærværende Værk over Hovedet er vistnok: at træffe det rette Valg af, hvad og hvor meget der skal tages med. Thi der er mange Slags paarørende Personer og Ting at omgaaes med. Og alle jværmer de som en talrig Flok Born, hvoraf hvert enkelt strækker Hænderne ud efter Optegneren og beder om at faa Lov til at jfore sig Fortællingens Søndags- eller Stastklædning, for jaaledes at jamlles med andre artige og minderværdige Væsjener paa Færden til Billedjalen.

Saalunde ikke uden en vis Anfægtelse ved Tanken om det vanskelige i en ret Begrænsning af Emnets Omfang og Ordning, og om Rækkeviden af visse Egjskaber hos en Forfatter, for her at kunne gøre Fyldest, er nærværende Optegner dog til Slut kommen til det Udslag, at det vil være ønskeligere, at Værket sfer nu ved ham,

om end paa en mindre fuldkommen Maade, end om det slet ikke skulde ske, mens det Tid er. Hensigten har været og er fremdeles, at flere Slægtleds Livsførelse og Tidsvilkaar ikke skulde times den Skæbne at blive „skrevne i Glemmebogen“. Men det, der her bydes, skulde jo være en Mindebog.

Lad det derhos herved være sagt, at alene og udelukkende for bornholmske Landsmænd har Forfatteren ikke tænkt sig denne Bog skreven. Det tør dog maaske menes og haabes, at den, trods Stoffets stedlige Begrænsning til en enkelt mindre Landsdel — Bornholm — dog ogsaa til Dels som Følge af Gennets udprægede ejendommelige Sider, kan have det Held at blive læst af danske Mænd og Kvinder i en større Kreds.

Det nittende Aarhundrede er en Tidsalder, hvori baade den aandelige og verdslige Udvikling bogstavelig talt er gaaet frem med Dampkraft. Siden vort Aarhundredes Begyndelse og i de der efter fremfarne Menneske-Aldere, inden for den første Halvdel eller femti Aars Grænser, er der foregaaet flere Forandringer og Omstiftelser i Sæder, Skikke og Indstiftelser end tidligere gennem flere Aarhundreder.

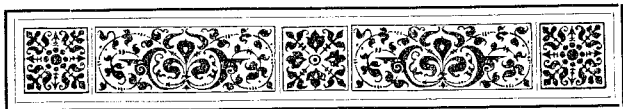
Dette gælder særligt og ikke mindst om Bornholm. Og derfor er det dobbelt vigtigt — ogsaa for den danske Specialhistorie og dens Dyrkere — at der opbevares Optegnelser til Beskrivelse og Skildring af „det Bornholm, der forsvinder“. Dette er Hensigten med nærværende Optegnelser, der er holdte saa vidt muligt indenfor Virkelighedens og de givne Kendsgerningers Ramme.

Skulde der paa disse Blade — hvad der vel næppe tør ventes andet — have indsneget sig enkelte Urigtigheder og Unøjagtigheder, maaske ogsaa Gentagelser, — hvilke sidst nævnte saa let kan flyde af Stoffets Anlæg, Ordning og Inddeling i forskellige Kammer, — da bedes saadant taget med Overbærenhed af den

ærede Læser. Men i hvert Fald er det Forfatterens Haab, at hans Forsyndelser i de nævnte Henseender ikke vil være ret mange eller store.

Og nu til Slut kun dette: Det bedes bemærket, at det vil afhænge af den Maade, hvorpaa dette Af-snit bliver modtaget af Læseverdenen, om andet Af-snit vil udkomme i Trykken.

Første Afsnit.

Naret rundt.

Det var en Nytaarsdags Morgen, meget tidligt. I Sovekæmten („Slabækten“), hvor Forfatteren, den Gang en Dreng, laa i sine Forældres lune Dagligstue, kaldet „Lillestuen“, vækkedes han ved Lyden af enkelte Bøsseffud ude fra de nærmeste Gader i hans Fødeby, det vil kort og godt sige: der blev „skudt Nytaar ind“. Med større eller mindre Pauser smældede et Blaf! og atter et Blaf! — jommetider Blaf!-Blaf! naar et Par Skud faldt omtrent samtidigt.

Mørkt var der endnu i Stuen og bitterlig koldt. Det føltes paa Ører og Næsetip, der ragede frem over den varme Overdyne, jom den kære Moder havde udrustet sin Drengs Natteleje med.

Der blev tændt Lys.

Samtidigt lod Husfaderens Røst: „Staa nu op, Bølla^{*)}, nu kommer Piber og Trommer!“ Han var

*) Born.

nu ogsaa i Færd med at staa op og klæde sig paa. Og han vidste saa godt, at det var herlig Sjov for Børnene, denne støjende Morgen-Koncert, der var saa kraftig og gennemtrængende i Tonerne, at „Kalken drysjede af Væggene“ — som det hed sig. Men for alle Mennesker, baade ældre og yngre, var denne Tordenmusik en Opstrømmelse, en Opmuntring til at forlade Dyrerne og staa tidligt op paa Aarets første Dag. Er dette da ikke et smukt og passende Udtryk for det Tankesæt, hvorledes Godtfolk burde tage den velsignede Tid i Agt og ikke jove for meget af den bort — i Aarets Lob? Nytaars Morgen gik — efter gammel Skik og Brug — Borger-Musikken, 2 Pibere og 2 Trommeslagere (lige som i andre Byer) i brun Mundering, hvortil horte en tappert udseende Sjakø med „Sjupper“ og „Kordonger“, omkring og purrede Folk op af Dyrerne ved deres rystende og vredovende Larm i Hujene. De spillede da to, tre „Turer“, de nyeste Marcher fra sidst afvigte krigeriske Dvælses af Borgervæbningen paa Byens Allarmplads.

Folk kom da iljont i Klæderne og stod med neglspærngte Hænder og frostbidte Drex, rystende af Kulde over hele Kroppen, mens Frostens dejligste Isblomster prangede paa Binduesruderne. Da der saaledes højliges trængtes til Varme i Kroppen, gæstbødes og opvartedes der af Hujets Folk, først og fremmest med Honning og Brændevin („Honnu aa Brænjevinn“) i store Glas, og dernæst med Kaffe og Boller.

Saa gik Spilleværket videre i Byen i knitrende Sne- og Frostvejr; Gadedrengene i tætte Klynger bag efter med Hujen og Skrigen:

„Peter, Peter, Peter Kaaſ, hvor har du va'd henna?“ o. ſ. v.

Nogle traf med Kælker.

Skudt Nytaar ind paa Kraft blev der fremdeles, ſaa det knalbede om Drerne fra Gadehjørner, Gaarde og Haver. (Det var forbudt; men Politi mærkedes der ikke noget til.)

Enkelte Gange fik en Bøsje Nykker — og kliffede. Grin og Løjer! Drengene raabte og ſang:

„God Nat min Ven, nu rejſer jeg til Holland!
Klik, klik, klik!“

Men alt imens gik Spillemandene videre og videre i Byen, deres midlertidige Undergang i Mode. Thi det var Lov og Vedtægt paa diſſe Højtider: „Ingen Huſdør forbi!“ Og gæſtbudt med Honning og Brændevin blev der over alt. Saaledes gik det, ſaalænge Spillemandene kunde ſtaa og gaa paa Benene. Det varede langt hen paa Formiddagen. Saa holdt Byens gamle Sjølehyrde en kort Prædiken i den ligeledes gamle, ærværdige Kirke. (I tidligere Tider havde Præſten det Hverv at kundgøre og oplæſe kongelige Anordninger fra Prædikeſtolen; men ſaadan verdslig Gudstjeneste blev affkaffet ved et Reſkript af 2. November 1825.)

Derefter førte Bønderne hjemſter med Kaner og Bjældeklang, og med Gadedrengenes Snebolde i Nakken. Hvilket blev gengældt med Piſſejuarde om Drerne paa de efterſtræbende Deltagere i Optoget, alt under Udraab af Eder og Forbandeſer fra begge de ſtridende Parter.

„Hvad e ded for nomia Flabbafrejer, jera ſakrementskedes Gaderagga!“ raaber en fortørnet Bondemand.

„Bonadojmer paffa daj me dina gamla Djakrifker, vijp bara væf,“ raaber en Dreng med ftingrende Røst.

Da dette Optog var altfor flygtigt til at forflaa for de unge Kamphaner, der nu havde faaet Blod paa Tandene, fortsattes Kamplegen indbyrdes mellem dem, — med Snebolde og Skarnsord.

„Der fikj du en li'e i Brifkan!*) Væmmer du Ryggj, ifta du ha paa Skratan**), dinj Bylfiing!“ raaber en af Kamphanerne. „Nej, jâ e tje na'en Kjæling, jâ, kom barstans du, dinj Snorjnud!“

Første Angriber: „Snorjnud ded kanj du jæl varra, — jâ e tje bonger for en hel Grisalyttja fulj ud aa fjodderna Knadringa fom du!“

Saalunde yppedes livlig og skrap Samtale under Haandmængtet — lig de homeriske Heltes Idræt foran Troja i Oldtids-Kæmpesolkenes Hvedebrodsdage. (Som forøvrigt maaske turde være mere Digt end Virkelighed.) Politi mærkedes der fremdeles ikke noget til.

For øvrigt blev Slædeforet udbyttet med stor Ihærdighed til Gæsteri og Gilder hos Slægt, Venner og Kendinger, til Dels fom Efterflæet af Julegilderne. (Men nærmere herom naar vi komme til Juletiden.) Dog var det almindeligt at forstaa Sagen jaaledes: Naar Hetug Knuds Dag var oprundet, fom kommer og „fører Julen ud“, da var det ogsaa forbi med Julestemningen og Gæstefindet, jaa at der ikke længer kunde stilles jaa store Forventninger dertil, fom før den Tid.

---

*) Bryftet. **) Ryggen.

Hellig tre Kongers Dag (den 6te Januar) blev hellig- og festligholdt paa forskjellige Maader. Det var temmelig almindeligt at støbe tre-grenede Lys, „hellig tre Kongers Lys“, som tændtes ved Højtiden, somme Steder i Forbindelse med Bon og Salmejsang.

Enkelte Steder fandt formelig Festoptog Sted, navnlig i Ronne. I denne By gik nogle af de bedste Borgere, udklædte i æventyrlige Dragter, gennem Gaderne, syngende Salmer og Sange. Formanden bar en lysende Stjerne i Spidsen af Toget.

Herom skrives i „Bornholms Avis“ for den 5te Januar 1889:

„I Aften for 50 Aar tilbage gik „Stjernesangerens“ Tog gennem Ronne Gader. Nu afdøde Skomager M. P. Bidstrup bar Stjernen. De østerlandske Bise, der, ledede af Stjernen, kom til Jesus i Bethlehæm, fremstilledes af de nu ligeledes afdøde Ronneboere, Smedemester Kr. Holm og Malermestrene D. Bojs og Karsten Bojs. Derefter fulgte 12 af Byens ansete Borgere, der skulde forestille de 12 Apostle. De bar Begfakler, var udklædte i Fantasi- dragter og sang Salmer til Musik af Orkester, der ledede Toget.

Disse Forestillinger er forlængst ophørte overalt, fordi de siden ofte udartede til højst anstødelige Narrestreger og derfor vakte Forargelse.“

I lange Tider, lige fra Aarhundredets Begyndelse og langt indi dette, var den 28. Januar en meget fremtrædende Mærkedag som Frederik d. sjettes Fødselsdag,

(den Gang kaldet „Geburdsdag“.) Den nævnte Konge var elsket og agtet i over Maade høj Grad paa Bornholm, og Folks Stolthed og Ære. Mænd af den rigtig gamle Skole fatte Kongen saa højt i deres Tanker, fordi han blandt Europas Fyrster stod som „Suveræn,“ (Enevolds-Hersker), hvilket havde forskaffet ham umaadelig stor Anseelse og indbragt ham mange Fordele. Saaledes bl. a. paa Kongressen i Wien 1815, hvor han var til Stede.

Her havde Kongresfyrsterne netop været samlede til Møde i det Øjeblik, da Napoleon den førstes Tilbagekomst fra Elba til Frankrig rygtedes. Alle de andre Kejsere og Konger løb hid og did imellem hver andre, betagne af en panisk Skræk. Men kun Danmarks Konge var da saa overmaade rolig. Der blev endog hoveret om, at han ved denne Lejlighed havde nyttet Øjeblikket med Snildhed og udslettet nogle Beter, der havde ramt ham paa Spillebordet, thi de Herrers Fyrster havde just været i Færd med at spille Kort (rimeligvis temmelig højt!) Om dette dog ikke skulde være mere Digt end historisk Virkelighed?! Men fortalt blev det.

Det var temmelig almindeligt paa Bornholm at holde „Kongebal“ den 28de Januar. Der gik da en Liste omkring, hvorpaa lysthavende Deltagere kunde tegne sig med deres Damer. Fudbuddelsen indeholdt Oplysning om, hvad der kunde ventes for Pengene med Hensyn til Mad- og Drikkevarer, Musik, o. s. v.

Ikke alene i Byerne, men ogsaa i enkelte Landfogne blev Kongedagen festligholdt ved Bal. Nogle

Steder havde Anledningen fremkaldt en stedlig Digters „Sang for Kongen“. Den blev i Mangel af Bogtryk affkrevet efter Diktat af saa mange som der ønskede det. De tog da Sæde omkring et Bord og udførte Mangfoldiggørelsen af Festsdigterens lyriske Stemnings Tolkning. Den gik da gerne paa Melodien: „Kong Kristian stod ved højen Mast,“ eller: „Borgundarholm fra Arilds Tid var Gud og Kongen tro“. Rene og stærke Drikkeviser var derfor ikke bortviste.

(For øvrigt henvises til Dmtalen af Gilder og Selskaber i Almindelighed.)

Den 22de Februar, Almanakens „Peters Stol“, blev kaldt „Peder med den varme Sten.“ („Pær med denj varma Steninj.“) Dermed antydes, at paa den Tid skulde Lovejret indtræde.

Den 25de Februar, med Helgennavnet Mathias, blev kaldet „Raaga-Masja-Da.“ Raagerne skulde nemlig paa den Tid kunne ventes tilbage fra deres Trækfugle-Rejse til de sydlige Lande. Dette slog dog ikke al Tid til, ofte timedes der de jorte Skrighalje den Skæbne — hvorover de lydeligen udtrykte deres Gnavenhed, — at de genfandt den kære bornholmske Jord dækket over med Vinterens hvide Snelagen. De tog under saadanne Omstændigheder deres Tilflugt til Strandkanten, helst hvor der fandtes lune Skovløfter, Møddinger og deslige, indtil blidere Aar tilbødes dem. Raagen, om end

paa en Maade Bornholms Nationalfugl, ja som den ingen Steds i Danmark møder i talrigere Selskab end her, har dog aldrig været hynderligt yndet. Dens Hærgning paa Korn- og Kartoffel-Markerne gjorde større Skade end tilbørligt; og den var ikke Sangfugl nok til som jaadan at kunne yde Bederlag for Oppebørslen af dens legemlige Fornødenheder. Vore Forfædre længtes derfor ikke efter at gense disse flyvende Hærskarer, og det be- drovede dem ikke, naar det gamle profetiske Ud- sagn om Raagernes Antomst glippede. —

Benfabet var heller ikke større, end at det i et Tidrum af flere Aar var anordnet, at Bønderne som en Slags Skat skulde aflevere en bestemt Mængde Raagehoveder paa Amtstuen, for at fremme Udryddelsen af disse skadelige Fugle. Men denne nu for Tiden fravigede Forholdsregel har ikke været i Kraft og Gyl- dighed siden langt tilbage i vort Aarhundrede.

Fastelavns-Tiden viser straks paa Forhaand sin ryggesløse Lunefuldhed derved, at den ikke under- kaster sig Almanakens Tugt og Orden ved at binde sig til de samme ens bestemte Dage Aar efter Aar. Kun er Februar dens Yndlings-Maaned.

Fastelavns-Mandag var i vort Aarhundredes Morgen ved sin Karnevals-Stemning og sine Løjer en Lystighedens Dag, trods nogen, til at gøgle og slaa Gæffen løs, „baade i By og paa Land“, som det ja omhyggeligt hedder sig ved den Slags Mindeværddigheder. Hovedsagen var Ridning til Rings. Ungdommelige

Mænd, mest Tjenestekarle, klædte sig ud i brogede, fantastiske Dragter — blandt hvilke der gerne skulde være en, der forestillede en gammel Kærling —, jatte sig til Hest og rottede sig sammen til en større eller mindre Trop („Eskadron“) under en dertil valgt „Formands“ Ledelse. At Ringrytterne havde Maaske paa, er vel noget nær en Selvfølge. Ellers var Udflædningen og Røllerne højst forskjellige. En kunde forestille „Napoleon“ en anden „General Morru (Moreau?)“, en tredje „Admiral Nelson“ o. s. v. Ved Hjælp af vældige trekaftede Papirshatte, med eller uden Frynser, udstafferede med Glasperler, Guldpapir, jmaa Spejle o. d. l., fik Personen en ret Grefrygt bydende Skikkelse. (At historisk navnkundige Mænd og Helte stafferedes ud efter fattig Lejlighed i Lighed med Sjællebods Skuepillernes Overskrift paa Stadsmuren: „dette skal være Troja“, vil maaske efter Tidsaandens Omiskiftelighed ikke forarge saa meget, som man skulde tro. I Retning af „store“ Mænds Værdjættelse i Menneftenes Ihukommelse og Dndomme er den gamle „Forgyldning paa Sct. Gertrud“ stærkt i Gærd med at falde af, og der synes at herske Meningsforviklet og Strid om, hvor vidt den skal opfriskes og fornyes efter den gamle Værdjættelses-Maalestof eller efter en nyere Tids, der kaster Brag paa „Traditionen“ og betragter „Storheden“ i mange Tilfælde med skeptiske Blikke. Ja, saaledes er nu engang vor Tids Mand paa mange Steder. Paa andre Steder vil det Paradiske ved en „stor“ eller historisk navnkundig Personligheds Fremstilling til Skue for profane Blikke vistnok ove en ubehagelig Fornemmelse. Enhver

har jo i saa Maade sin Frihed til at følge sit indehavende aandelige Væjens Drift. — Traditionen er ikke al Tid Landsfriheden overlegen.

Der var andre blandt Ringrytterne, der skabte sig som rene Uhyrer og Brængbilleder, uden at pynte sig med Brængbilleder af historisk navnkundige Personers Fjer.

Og disse vare „Kællingens“ farligste Efterstræbere. Selv om den paatagne Figur var den forfærdeligste Hets, der tænkes kunde, imiskede det omkring hende med Tilbedernes loffende Talemaader, saa som: „Gje maj enj Kjys, min dejlia Dotta, saa ska du saa enj Syp!“ Kællingen knipst: „Si dinj vælia Kar!“

Blandt andet var der engang en, der kørte paa Kælke med en lille Hest for. Mennesket havde udstoppet sin Ryg med en Puffel, hvorpaa der var fæstet en Plakat med Paaskrift: „Puffeljuog paa Borringholm.“

Ved Ridningen til Rings kappedes der om med en Trækaarde eller Hæskæp at stikke til Ringen, som var løselig fæstet til et Tov tværs over Gaden, og opfange den paa Kæppen. Den, der saaledes i flest Omgange vandt Prisen, blev Sejerherre og nød adskillig Gunst og Udmærkelse ved det paafølgende Gilde. Her udgjordes Spijs- og Drikkevarerne for største Delen af Honning og Brændevin i Dlglass, eller i Skaale med smaa skaarne Kommenskringler i til at jøbe med Ske. Endvidere Punsch og Fastelavnsboller.

Enkelte sjeldne Gange red en dristig Ringrytter ind i Stuen til Folk og modtog i overordenlig Grad Bisald, Hyldest og Opvartning.

I det dertil bestilte Hus, hvor Gildet foregik, krydredes Driften med Sang og Drifkeviser langt ud paa Matten, saa som en gammel vel kendt, hvori det lyder:

„Hurra for dig og mig, siger jeg,
den Dag forglemmes aldrig;“

Og en anden:

„Lad os nu glade være,
for her er Mad og Brændevin,“

Somme Tider var det saaledes ordnet, at der kom Piger med til Fastelavnsgildet. Da blev der Dans til den lyse Morgen. Men det blev ogsaa Marsag til Uenighed og Klammeri, mere end ellers, der let kunde udarte til Haandgribeligheder og Slagsmaal, hvilket ikke var uden Eksempel, efterhaanden som Driften gjorde sin Virkning og slog sig sammen med Kæresteri-Skinshge mellem Karlene.

Herpaa kan fremstilles en lille Prøve:

Mikkel Rys: „Hør vedst du hvad, du Hans Jørn Kortentlong (den tiltalte havde et kort og et langt Ben) du est denj ona hanj gloe maj enj Skork!“

Den tiltalte: „Hva sæjer du dinj Brøfjævt (M. R. var meget tyk i Kinderne, „Rjævtana“) — „Har du Lyst, saa har ja Mod!“ Og Taleren smogede Trøjecærmerne op. Saa traadte Kammeraterne imellem og fik dem til at holde sig mere rolige. Der blev da skumlet om, at Striden hidrorte fra, at begge de stridende gjorde Haneben til Degnens Tjenestepige Karne.

En Fastelavns Mandag frembød ogsaa andre Slags Løjer end Ridning til Kings. Der var udfledte

Personer til Fods, enten enkelte eller i jmaa Sammenrottelser, for det meste Dreng.

Mest mærkelig var dog i sin Tid en ældre Mand og Smed i Klafirkeby, der har efterladt sig flere ret kostelige Kroniker om Fastelavns-Mandags Løjer. En af disse skal nu her fortælles.

Det var en Fastelavns Mandag i Begyndelsen af Trediveerne, at denne Smed havde klædt sig ud i en noget mørkagtig Pelsfrakke, (Farven kan ikke nøjagtig betegnes), men brunrød havde han malet sig i Ansigtet, og en stor trekantet Hat havde han paa Hovedet. Saaledes udstyret gik han hen og hilsende paa en Kjøbmand, der var kendt for sin Gæsteventlighed: „Vong jjur, Hr. Kjøbmand, jeg er General Morru^{*)}) fra Rysland og ønsker Kvarter.“

Kjøbmanden: „Det er mig en stor Gæde, vær jaa god at træde nærmere, maa jeg byde Generalen en Snaps?“ „Generalen“ jagde: „Tak, mange Tak!“ Og det skete med to, tre Stykker.

Derpaa udtalte Værten sig meget smigrende om sin Gæstes Sprogfærdighed, idet han jagde: „Hr. Generalen har allerede tilegnet sig stor Færdighed i at tale bornholmst.“ „Na ja, aa ja, ret godt“ svarede Gæsten med megen Selvfølelse.

Men da nu Afsteden stod for Døren, kunde Værten ikke længere dy sig, men ytrede: „Farvel Madz, thi det var Mandens Navn, og velbekomme Sypene!“ Og „Generalen“ gik for at gøre Gæsteri paa andre

*) Moreau.

Steder. Men hans Lykke hos Købmanden havde fø- ledet ham til Overmod, hvilket kom ham ilde tilpas, hvorom nu skal fortælles.

Han gik videre i Byen hen at hilse paa en Overkonstabel Ole P. „God Dag Hr. Overkonstabel og tapre Krigsmand!“ Og derpaa gentog han, hvad han havde sagt ved sit Gæsteri hos Købmanden.

Men straks blev den djærve Underbefalingsmand gram i Hu, da han hørte Ord som „General Morru“ og „Rysland“. Han sprang hen, greb sin Sabel fra Kaffelovns Krogen og udtalte med stærk fortørnet Røst: „Hvad, er Du General Morru fra Rysland, ja skal da den Dnde han lette din syndige Scop! Vil han ud med sig, Spion og Forrædder!“

Og med Lynets Fart gav Manden sig til Bens og kom ud igen, glad over, at han ikke havde faaet den mindste Rist af den drabelige Overkonstabels Sabel. Nej, den Karl var jo ikke oplagt til Spog! Men lige vel var det meget uheldigt, thi ellers havde han haabet at erobre en Syp, eller to, tre, hvilket nok egentlig var Djemedet for hans krigeriske Fdræt. Han holdt ja over Maade meget baade af „blanke“ og „røde“ Snye.

Den Skik, at de Husfæller, der kom først paa Benene Fastelavns Mandag, gik omkring og gav de andre Fastelavns Ris, hvorfor der skulde bødes med Boller, udøvedes for det meste af Børn og barnlige Sjæle, men var, lige som de fleste andre gamle Skikke, meget mere almindelig end nu til Dags.

Egenlige Masketader (Maskeballer) vare ikke ret almindeligt i Brug. Maskering og Udflædning fandt

dog enkelte Gange Sted ved sluttede Selskaber og Gilder (Familiegilder).

De næst følgende Dage, hvilde Tirsdag og Njke Dnsdag omtaltes som havende den Gjendommelighed ved sig — om end vistnok kun faa troede derpaa — at den Tirsdag faa mageløst egnede sig til al Slags Vask, alt, hvad der vaskedes blev da faa dejlig rent og klart; hvorimod alt, hvad der blev vasket den Dnsdag, blev fjordærvet, „afsegraat“, faa det næsten aldrig var til at faa rent mere.

Den 21de Marts (Benediktus) blev kaldt „Svina-Bejntinj.“ Da var det paa Tide at lade Svinene jøge deres Fode ude omkring paa Markerne. Hvor der var Udgang til jaadant, blev de drevne til Skovs.

„Fraue Nat“ kaldtes paa bornholmst Dagen, eller rettere jagt Natten den 25de Marts, i Almanaken nævnt Mariae Bebudelse. Herom drejede der sig det overtroiske Sagn, at der den Nat kunde findes Penge ude paa Markerne eller i Skovene, naar to Brødre gif ud at jøge. Men der maatte ikke tales under Bejs, faa længe det gif for sig. Engang var to Brødre gaaet ud for paa den Maade at prøve Lykken, og de fandt en stor Kobberkedel fyldt med Solopenge. De tog da fat paa at bære den hjem. Men da faa den ene Brøder blev træt og hvjstede til den anden: „Lad os hvile lidt“, faa var hele Herligheden forbi — Kobberkedlen med Pengene sank ned i Jordens Skod.

Skærtorsdag og Langfredag. Det var tidligere mere almindelig Skik end i de sidste Menneskealdere, at kristne Mennesker Skærtorsdag skulde spise Kaal (egentlig jyv Slags jammentogt), og for Langfredag lod den hellige Spijsjeddel: kogte Æg og Melgrød.

Paasketiden var i det hele en ringere Fæst end Julen. I Folkemunde lod jaaledes Ordspillet: „Rige Jul og fattige Paaske.“ Dog havde ogsaa Paasken sin Udmærkelse: Paaske-Æggene med Maling og Forgyldning paa, og ligeledes Paaske-Lammene var Børnenes Fryd og langt mere i Skik og Brug end i vore Tider.

Præsterne kunde jagtens leve højt i Paasken, de fik 1 Lispund Sigtebrød og 1 Sues Æg af hver Gaard. Degnene levede kun halvt saa godt — de fik det halve af disse Ydelser, der nu alle tilhøbe ere afløste af Penge-Bederlag. (Det er den tidligere saa kaldte „Paaske-Rettighed.“)

Indtil 1830 blev der ikke holdt noget Marked paa Bornholm. Men ved kongeligt Reskript af 21de April nævnte Nar indstiftedes Holdelse af Aram- og Kreaturmarked i Afirkeby at holdes den første Sognefredag i April og Oktober Maaned. Et Par Gange fandt saadant Sted i Forening med Væddeløb. (Se Stykket herom.)

Foraaet og Vaararbejdet paa Marken synes at have indfundet sig tidligere for et Par Menneskealderne siden. Der kunde jes Pløve og Harver at rykke i Marken allerede i Slutningen af Marts og mere al-

mindeligt i Begyndelsen af April. Enten kom Foraarsvarmen tidligere i Luften, eller ogsaa frygtede Bonden ikke saa meget for at ploje sin Jord i en mindre „plojetor“ Tilstand.

Efter Grundfætningerne for det nu gældende Jordbrug styes alt for vaad Plojning som Besten, da den paa en fordærvelig Maade fremavler alskens Ugræs paa Kornets Beføstning. I hine Tider var det temmelig almindeligt, at Sædlægningen var bragt til Ende omtrent den 1ste Maj, senest i Midten af denne Maaned. Til Byg plojedes 2 Gange, foruden Eстераars-Plojningen, sidste Gang paa den Tid, da Kirsebærtræerne begyndte at jætte Blomst. (Se forøvrigt: almindelig Overføgt under andet Afsnit.)

I Bornholms Kommandantstabs Parolbefaling for April Maaned stod i en Række af mange Aar følgende Post: „Søndags-Eksercitsen med de ny-
skrevne og uovede af Artilleri-, Dragon-, Infanteri-, Jæger- og Borger-Kompagnierne begynder Søndagen den (her nævnes en Søndag omtrent i Midten af Maaned) og fortsættes indtil nærmere Ordre“. Disse Vaabenøvelser paa en Plads i Nærheden af Kirkerne nogle Timer før eller efter Gudstjenesten, holdtes 3—4 Søndage i Rad ind i den næstfølgende Maaned og fortsættes efter Høst. De unge Væbningsmænd mødte i Reglen i deres egen borgerlige Dragt.

Den 1ste Maj udmærkede sig i flere Retninger, saa som:

Da kundgjordes i Kommandantskabets Parolbefaling:

„Fra 1ste Maj og indtil videre gives ikke Brændsel eller Lys til Rønne Hovedvagt.“

„Fra 1ste Maj anlægges Artilleristerne de hvide Lærredsbukser i Tjenesten.“

Endvidere:

„Efter aller højeste Ordre i Kommandantskabets Instruks af 24de Juli 1817, 8de Post, holdes Sessjonen for dette Foraar saaledes: v. s. v.“

I Reglen var det i Midten af Maj Maaned, herredsvis 4 Dage i Rad i Rønne, Hasle, Svaneke og Neksø, „paa Raadstuerne som vedkommende Borgerkompagni-Sjefer have hos den civile Vrighed at udbede overladte til Sessjonsmøde. Den tjenestegørende Major (von N. N.), Dragon-Major (von N. N.) og Auditor og Regnskabsfører (N. N.) tiltræder Sessjons-Kommissionen. Overlæge (N. N.), Kompagni- og Eskadrons-Sjeferne og en subalterne Offiser pr. Kompagni og Eskadron møde ved Sessjonen.“

(Ligeledes om Efteraaret midt i November Maaned.)

Paa Sessjonen blev det unge Mandskab taget i Ed, (det kaldtes „at sværge Kongen“) og forøvrigt ordnedes Ansjættelser, Forslyttelser og Afstedigelser ved de forskellige Baaben-Afdelinger.

Læge-Undersøgelse eller Vragen („Kasjation“) fandt i Reglen kun Sted, naar det af visse, bestemte Grunde forlangtes. Derimod kunde der foresfalde ret

puddige Tilfælde, som f. Eks. naar en Mand af en Fejltagelse hjemme fra i Stedet for en Dobeatteft leverede Sessjions-Kommissionen en Auktions-Regning, eller havde ved en Fejltagelse taget sin „Kornes“. Eller: naar en af de unge Væbningsmænd af Majoren blev tilspurgt om: „Ved hvilket Kompagni staar du“, og Svaret da lod: „Jå staar inte ved nogged Kompagni, men jå har vaed Springara ver Pærs Kjerke i 3 Aar“. (Hermed sigtedes aabenbart til Baaben- og Legemsøvelserne ved Kirkerne.)

Straks efter, at der var „Sæd lagt“ om Foraaet, blev Jaar og Ungkvæg, „Modfalve“ og Svin, sjældnere unge Heste, drevne op i Højlyngen til Græsning, hvor Dyrene da kunde opholde sig i Uger og Maaneder uden at komme i Hus, lige indtil Indhøstningen var til Ende bragt.

I Slutningen af Maj eller Begyndelsen af Juni stod at læse i Kommandantskabets Parolbefaling:

„De faste Batterier og Skanser i Staud sættes fra den (her nævnes Dagen) og følgende Dage under Opjyn og Vejledning af Artilleri-Kompagni-Sjeferne, som 8 Dage forud have hos de Herrer Byfogder at rekvirere de fornødne Skansearbejdere, Heste og Vogne.“

I Kommandantskabets Parolbefaling af 1ste Juni eller nærmeste Dag, stod gerne en Post med Overskrift:
„Etsersitsjen angaaende:“

Denne Ordre lod i Reglen jaaledes:

„Samtlige Offiserer, Underoffiserer og Musikpersonale af Militiets Artilleri-Kompagnier, Dragon-Eskadroner, Infanteri-Kompagnier, Jæger-Kompagnier samt de tjensteddygtige Offiserer og Underoffiserer af 1ste, 3dje, 4de, 5te, 6te og 7de Borger-Kompagni, indkaldes til 6 Dages Instruction og Eksercits ved Rønne (her nævnes Dagene), hver Dag fra 7—12 Formiddag med 1 Times Hvil og fra 3—7 Eftermiddag med $\frac{1}{2}$ Times Hvil. Offiserer og Underoffiserer af Dragonerne møde til Hest.

Derefter indkaldes herredsvise Offiserer, Underoffiserer og Menige af den regulære Militiets Kompagnier til 4 Dages*) Instruction og Ovelse. (Her nævnes Dagene for Vester-Herred ved Rønne, for Sønder-Herred paa Risbobjerg, for Øster-Herred paa Frændemark ved Svaneke og for Nordre-Herred ved Hasle.) Hver Dag fra Kl. 7 Morgen til 2 Eftermiddag med 1 Times Hvil.“

Sankt Hans Aften var en stor Festtid. Da samledes Folk fra hele Den ved Kilden („Koldefilde“) i Almindingen,**) et Sted, der i ældre Tider var af omtrent lige saa stor Betydning som den navnkundige Sct. Helenes Kilde i Nordjælland. Venner, Slægtninge og Kendinger hele Landet over, havde da den bedste og sikreste Lejlighed til at mødes og glæde sig ved hverandres Selskab. Kilden var da overbygget med

*) Enkelte Aar 6 Dage

***) Almindelig udtalt: „Almingen.“

en Løvhytte, og der fandtes i ældre Tider en Spand fyldt med Vand, hvori Kildesgæsterne kunde slippe en Sølv- eller Kobbermont til bedste for de fattige. Disse mødte forøvrigt selv tillige med Krøblinger, Vanføre og Syge og lejrede sig omkring Kilden med Krykker og Stave, for at gøre deres Krav til Barmhjærtigheden gældende. De syge bejjæledes i Særdeleshed af Forestillingen om Kildevandets heldbredende Kraft, og kappedes om at faa deres Bøgere fyldte, som de derefter tomte, idet de bad til Kildens Skytshelgen.

Der hørtes da megen Rhyken, Stommen og Jammer af disse Skæbnens Stifbørn.

Betydeligt langt tilbage i Tiden var Kilden ogsaa Samlingsplads for Dens Slagsbrødre. De mødte efter formelig Tilføjelse og Krigserklæring fra forskjellige Sogne, for at udkæmpe gentte men dog ikke glemte Mellemværender, og det var da en Vres-Sag for det Sogn, der kunde sejre. I Begyndelsen af vort Aarhundrede var det dog næsten forbi med disse Næve- og Hæskæp-Kampe, men der levede endnu Mænd, som kunde mindes dem og maaske ogsaa havde været virksomme Deltagere deri.

Oppe i Skoven, paa „Tomfrubjerget“, jyd for Kilden var oprejst nogle tarvelige Telte med Beværtning, (Snapse, Øl og Rager). Spillemænd paa Violin, Klarinet eller Fløjte udæskede til Dans. Lidt Legetøj og Myrnberger-Kram var der somme Tider ogsaa at faa til Børnenes Fornøjelse (f. Eks. pæne Træjabler, Leddemænd, Strigeduffer.)

Der kom alle Slags Folk til Kilden, baade

„store“ og „små“. Landets fornemste og mest ansete Familier kom her sammen med Gavtyve, Spekulanter og Tiggere. Den Gang havde Folk ikke noget Begreb om forskellige Folkelasser og Foreninger. Det var kun rent personlige Forskelligheder og Afstygninger, der gav Forsamlingen et noget broget Præg. Men alle morede sig i Fællesskab ved de tarvelige Forlystelser, der frembød sig, og enkelte var ikke fri for at have paa draget sig en lille Rus hen imod Aftenstunden.

Enkelte kendte Personer med affstikkende Ydre og Bæsen havde den Bane at indfinde sig Aar efter Aar og bidrog til at gøre et Indbuc i Ensformigheden. En temmelig stadig Gæst i Almindingen Sct. Hans Aften var i mange Aar en høj, svær Karl, der gerne gik barfodet. Hans folkelige Navn var „galna Jens“ Han havde den Bane at drive om og gøre Løjer med Pigerne ved at prikke dem i Natten, for at faa dem til at dreje Hovedet om, hvilket Djæblig han da snildelig nyttede til at rane sig et Smækkys til.

En Skorstensfejer, Lars Borg, mødte nok, efter hvad der siges, enkelte Gange i sin Arbejdsdragt. En Mand var der ogsaa Tale om, ved Navn Maler. Han salbød naturhistoriske Billeder (med Bjørne, Paa-fugle, Hvalfiske, Krokodiller o. s. v.) som han selv havde tegnet. Til dagligt Brug gik denne Mand omkring paa Landet og salbød sine Billeder for et Maaltid Mad og helst tillige Tran til at smøre sine Støvler med.

Hen imod Trediverne begyndte Sct. Hans Aftens Festen i Almindingen at komme i stærk Tilbagegang. Den Skik mellem Karle og Dreng, at ride Bædderidt

paa Hjemturen fra Kilden har dog for en Del holdt sig til vore Dage. Der opdannede nye Fesfdage („Prinse-dagen“ den 21de Juli var den vigtigste.)

Efterhaanden som den gammeldags Fesfdag tabte i Glans og Anseelse, gik en Skif, der kuyttede sig til den, mere og mere af Brug, den nemlig: at „maja“, der bestod i at pynte Stuerne med bladgronne Kviste, Krause og Blomster. Ogfaa i Kirkerne blev der „majet“, om ikke overalt saa paa sine Steder*). En anden gammel Skif, som stod i Anseelse for at være passende og nyttig var: at plante Gronkaal netop den Dag.

Et Par Søndage nærmest Sankt Hans Dag var under Navn af „Buske-Søndage“, indviiede til Skovgilder paa forskjellige Kanter af Den, hvor der fandtes dertil egnede „Buske“, det vil egentlig sige: Skovlunde. Saaledes f. Eks. i Nærheden af Refso, Hasle o. fl. S. Dette var i det jmaa, hvad Almindingen var i det store. Beværtnings-Teltene ved Buskegilderne bestod næsten al Tid af en høstredet Vogn med fire Hjørnestolper, hvorover der var udspændt et gammelt Skibssejl som Telt. Altsaa var det egentlig en Teltvogn. Deri sad en Kone eller Pige og solgte Rager, Mjød og andre Slags Snapse, med mere deslige. Enkelte

---

*) Dette kan ses deraf, at Kawert og Garlieb ved deres Omrejse paa Bornholm havde set noget saadant i Peders Kirke. (Se deres Rejsebeskrivelse fra 1815.)

Steder, og mere sjældent var der lavet Løbhytter, der om Aftenen oplystes med fulørte Lygter. Ellers Musik og i øvrigt i det smaa som i Almindingen.

Til Midsummerens Fesfdage hørte ogsaa Militjens General-Mønstringer. En saadan fandt Sted paa de forskjellige Øvelses-Pladser den sidste Dag, Mandskabet var samlet, i Genhold til Kommandantens Parolbefaling, saaledes som foran anført. At disse Dage fuldt ud fortjente Navnet Fesfdage, er hævet over enhver Tvivl. De fandt en levende Tilslutning og varm Interessje hos det hele Folk. Baade gamle og unge strømmede skarevis til Mønstrings-Pladserne som Tilskuere og fulgte de forskellige Afdelingers Baabenøvelser og de yngstes Legemsøvelser med en sand Fldhu. Musikken, Fanerne og Kanontorden opflammede Tilskuernes Sind og Sans til national Stolthedens-Følelse over deres Des væbnede Mandskab. „Det var en herlig Tid“ siges der almindeligt af de gamle fra hine Tider — „og noget helt andet end nu om Tider.“ Og hvorfor skulde Bornholmerne ikke være stolte over deres frigeriske Værn, om end dette i visse Dele tog sig mere storartet ud, end der svarede til dets indre Løddighed. Militærforfatteren Scheel har jo i sit Værk „Krigens Skueplads“ skrevet, at den gamle, ærværdige Væbning, kaldet „Bornholms Militz“ var „et Mønster for det hele danske Rige“. Denne Ros smigrede Øboerne og indgød dem Tillid til deres Værn, som dog aldrig blev sat paa nogen alvorlig Prøve.

Ekserjertiden gjorde sig gældende fra omkring Midten af Juni til omkring Midten af Juli Maaned. Først var der 6 Dages „Offisers-Ekserjits“ paa Galloffen ved Ronne, og umiddelbart derefter „Slag i Slag“ i Reglen 4 Dages „Herreds-Ekserjits“ i hvert Herred. (Se forøvrigt andet Afsnit.)

Ved Midjommers Tid var der Travlhed med Arbejdet i Torvemøserne. I vor Tid jørge Møsernes Gjere selv for, at der bliver lavet Torv i deres Møjer. De følger den saaledes fuldt færdig til at tages i Brug. Dette sker dels ved Auktion, dels under Haanden. Men i vore Bedsteforældres Tid var det Skif og Brug, at de, der vilde have Torv, henvendte sig til Møse-Gjeren og lod sig imod en vis Betaling udvise et Stykke Møse, hvorfra der saa blev optaget, „ploddret“, saa megen Torv, som Omstændighederne tillod eller der behøvedes. —

Der foregik da fra de „ploddrende“ Gaarde en hel Udrustning med Heste og Vogn, samt det fornødne Mandskab med Redskaber, Føde- og Drikkevarer. Flere Dage og Nætter i Rad, indtil en hel Uge, laa Mandskabet ude paa Torv-„Bloddring“. Dersom der var for langt til Hjemmet, eller der ikke kunde faa's Indpas og Natteherberg paa en Gaard i Nærheden, lavede Personalet sig til Kette i Telte eller laa under helt aaben Himmel. — Torvstoffet blev da først tilborligt æltet, derefter læsjet paa Hjulbore og trillet hen til en fast og jævn Blads og „bladet ud“, dernæst under en passende Fasthed skaaret ud, rejst op til Tørring og endelig

fat i Stafke. Der var noget festligt og fornøjeligt for de Folk, der drev denne Syssel. Mad og Drikke var mere „gæstebudagtig“ end ellers til dagligdags. Men til Gengæld blev der paa denne varme Aarstid flidt og arbejdet, jaa Sveden perlede paa Panderne. Opholdet under Telte eller aaben Himmel i de lyse Midjommer-Nætter havde et romantisk og eventyrligt Skær over sig, som enkelte Gange slog ud i Sang og Musik af en Violinspiller i Hvile- og Spijetimerne mellem de strænge Arbejdstimer. Da der fandtes Fuglevildt, ijaer mange Bildænder, i Mojen, var det jaa godt som en Selvfølge, at denne Omstændighed paa sine Tider nyttedes til lidt smaat Krybskytteri. — En Bøsse horte derfor somme-tider til Mandskabets Udrustning.

Den 21de Juli, kaldet „Prinsedagen“, var i en lang Aarække og lige indtil Kong Kristian den ottendes Død, 1848, en almindelig Festdag til Minde om denne Konges Gæsteri paa Bornholm som Prins i Aaret 1824, og jærligt hans Nærværelse ved en stor og prægtig Folkfest i Almindingen den 21de Juli, hvor Prinsen vandt alles Hjerter ved sin Vennefælsked. *) Han tog livligt Del i Festens Glæde, bl. a. ved at danse med Borger- og Bondedøtrene (hvilket var jaa naturligt, efter som adelige Slægter aldrig har fæstet videre Bo paa „Klippeøen.“) Bl. a. omtaltes en vis daværende Ungmø, Abelone, senere gift med en Mand ved Navn Jesper Madjen, som en af Bornholms Dotre,

---

*) Til Minde om denne Fest blev Obeliskten paa Kristianshøj Almindingen rejst og indviet den 18 September 1825.

der havde haft den Ære at danse med Prinsjen. Hun døde for ikke ret mange Aar tilbage. Ved den nævnte Fest blev der sunget en „Midnatssang ved Folketfesten i Almindingen“ (Mel. Vi alle dig elste livsalige Fred.)

Denne Festsdag overstraaledes aldeles Sct. Hans Aften og stillede denne i Skygge, ja at den væsienligt kun blev fejret af Tjenestefolk, medens de saakaldte „for- nemme“ kun hylkede „Prinsjedagen“. Men denne sidst- nævnte Festsdag timedes der omfjeder den samme Skæbne, da Guevældens Maane gik ned ved Kristian den ottendes Død, og Frihedens Sol med Frederik den tyvendes Tronbestigelse steg op paa Folket himlen.

Distemælk var en Naturel-Øvelse til Præst og Degn. Den hørte hen under Navnet: „Midjommers- Rente“, som nu er affkaffet og paa anden Maade veder- lagt. Kirkens Mænd udrustede da Heste og Vogn med Tonde og Tragt og en Kuff, der førte rundt i Sognet og fyldte „Renten“ paa Tonden. Præsten fik 1 Spand eller 6 Potter paa hver Gaard, og Degnen det halve.

Den 1ste August kaldtes tørre Peder („torra Pær“,) der betød, at der vilde komme en stærk Torke i Luften.

„I Kirsebærtiden“ fra sidst i Juli og ind i August var det temmelig almindeligt at holde „Kirsebærgilder,“ hvor der dog opvartedes med mere holdbare Retter end Kirsebær.

Sommerfiskeriet, der ligesom nu for det meste bestod i Sildefangst, dreves i de gammeldags smaa Baade, der maatte trækkes op paa Land, efter som der ikke fandtes Baadehavne. Fisterne stod op og gik „i Brag“ Kloffen 2—3 om Morgenens i Sommertiden. I Slutningen af Juli og Begyndelsen af August Maaned var Sildeu bedst og blev foretrukken til „Læggefild“, (Medjaltning). Men uagtet der kun fiskeedes en Brokdel imod nu om Stunder, blev en betydelig Mængde tit ikke affat, om end Prisen kun var 3—4 Skilling Olen, men maatte lægges op i Dyrger til Gødning, eller højst til Svinesøde. Aarsagen hertil var, at der jævnedes Salterier og Røgerier i det store, saa at der ikke kunde afsættes mere end hvad der forbrugtes i ferst Tilstand og hvad der blev saltet i Gaarde og Huse hjemme paa Den; men der var intet til Udførsel.

Lorkefiskeriet var højst ringe om Sommeren, ligesom i vor Tid, jærligt fordi det paa denne Aarstid er af ringe Godhed. Det indskrænker sig derfor til Vintertiden.

Høsten har altid begyndt med Hø- og Kløverhærgning. Men af først nævnte Slags høstes mere

eind for nærværende Tid, af den Marjag, at mange Enge efterhaanden i Tidens Lob er ophøjede til Agermark („Nolsjord“) paa faadanne Steder, hvor faadant bedre lønner sig. Kloveravlen var i Begyndelsen af Aarhundredet meget lidt, næsten slet ikke, udbredt, men blev efterhaanden mere almindelig.

Til Ophostningen af Enghø kendtes paa hin Tid ikke Hesteriven, men man betjente sig al Tid af det gamle Køretoj „Strængen“, bestaaende af en 5—6 Alen lang, 5—6 Tommer bred og 3—4 Tommer tyk Planke med et Reb i hver Ende til 2 Hestes Forspand. Kuffen stod da oprejst paa Strængen og maatte nok „holde Tungen lige i Munden“, for at beholde Ligevægten i Kroppen, idet han „strængede“ „Mo“ efter „Mo“ (Kaderne) af Høet sammen til Stak.

I Sædhøsten brugtes ene og alene „den bornholmiske Høstmaade“, forskellig fra den fjællandske eller almindelige danske, idet den jo bestaar deri, at al langstraaet Sæd sættes i Stak af Storrelse ivarende til et Læs, og ikke i mindre Stakke („Pjokke“), ej heller i Rader („Raajer“). Kun Rug og Hvede blev bundet i Neg, aldrig andre Kornsorter. Den gamle Overtro: at lade et Neg blive liggende paa Stubmarken som et Slags Tiende til Underjordsfolket, var dog vist nok kun en „Saga“ fra endnu ældre Tider.

Høst-Nedstaberne var i alt væsentligt de samme som i vore Dage. Kun var Hesteriven, ligesom ogsaa Mejemaskinen, aldeles ukendte Ting. Den Dag, da der blev afhøstet, var der Høstgilde for alle Gaardens Folk. Her bugnede og flød det med de bedste Føde-

og Drikkevarer, som Huset formaaede, lige som nu i vor Tid. Men i hine Tider var det vistnok mere almindeligt med „Strigelæs“, det sidste, hvormed Hosten affsluttedes, en mindre Udgave af et Hostlæs, kun lidt højere end Vognstigerne, hvor Hostfolkene og Bornene sad og flagede og raabte „Hurra!“ Flagene var for det meste kun Torklæder og Forklæder, som fæstedes paa Riberne. Det var i hine Tider ikke videre almindeligt, at denne Festsorsel gjaldt en fortere eller længere Udflugt omkring i Landet til en By, Skov eller anden Steds hen, hvor Læsjet bestaar af Folkene alene, og hvor Vognene i Stedet for Hostlæsjet er prydede med grønne Bladviste, Kranse og Blomster, ligesom ogsaa Hestene. Naar Folkene var komne hjem til Gaarden, gif Fortæringen af Festsmaalidet for sig med Lyst og Kraft. Der vantede Klippist, Grod og Pandetager, eller Gblestiver. Længst tilbage flod det med Honning og Brændevin, samt Et; senere hen kom Puns noget i Brug. Men der dansedes meget lidt. Det er ogsaa værd at lægge Mærke til, at man i vor Tid ser Dannebrogsslag baade paa Hostvognen og hjemme ved Gaarden, en Festsmykning, som Folk i ældre Tider ikke havde noget Begreb om eller følte Trang til. Der blev ikke jat Hæs, undtagen der aldeles ikke var Blads under Tag. Dette var en Folge af, at Dampværkvarter ikke kendtes. Men efter at disse kom i Brug, hvorved det hele kan tørkes og gøres færdigt i Lobet af nogle faa Dage, er det bekvemmere at have Sæden staaende ude i Hæs. Derved blev Plejlen næsten overflodig. Tidligere kunde dens

Dans paa Logulvet høres største Delen af Vinteren. En Daglonner fik for Tærskning hver 25 Tonde udtærsket Korn, foruden 8 Skilling daglig, og udenfor Tærsketiden 12—16 Skilling daglig, og hele Tiden Kosten. Efter Høst blev Husdyrene slupne „vaareløst,“ det er uden Bagt, hvorved de fra alle Kanter spredtes mellem hverandre og ikke al Tid kom hjem og i Hus om Natten. Dyrene maatte da helst ligeiømt deres samtidige, Bøsterne paa Lyngen, være forsynede med et eller andet Slags Tegm eller Mærke. Dette gjaldt dog mest for de jidst nævntes Bedkommende. Hver Gaard maatte da have sit ejendommelige Bomærke. Saaledes for Faarenes Bedkommende: Højre eller venstre Dre afftaaret, eller en „Hatt“ i et af Dreerne, eller et Hul, eller en Split i et af Dreerne, eller en Sammenfæctning af et Par Mærker, og jaaledes i det uendelige, for at ikke to eller flere Gaarde tilfældigvis skulde have det samme Bomærke. Thi slikt kunde give Anledning til meget sit idbart Bryderi, ja endog til Rettergang mellem ellers skikkelige Folk.

Denne Driftsmaade af Husdyravlens ophørte efterhaanden som Bondejordens Udskiftning fik mere og mere Udbredelse. (Efter 1840 var denne til Ende bragt over alt, og med det samme var det forbi med Lynggræsningen, om ikke aldeles, saa dog for det aller meste). Da begyndte Høstlyngens Tilplantning med Skov.

Bed Mikkeldags Tid, efter at Høstningen var til Ende bragt, meldte sig Ydelsen af „Mikkeldags Rettighed“ til Præst og Degn. Tienden var fra gammel Tid bestemt at skulle ydes i Tonde og Skæppe

(Natural-Ydelse) af Kornvarer. Nogle faa Steder ivaredees Fiskeetiende. Som en Slags Kvægtiende gjalt Ydelsen af Lam og Gæs. Præsten fik et Lam og en Gaas og Deguen en halv Gaas af hver Gaard. „Dagsværk“ var en Dags Arbejde i Høsttiden af hver „Udbygger“ (Husmand). Alle disse Ydelser og „Retligheder“ er nu afskaffede imod Bederlag paa anden Maade. I Købstæderne ydedes ligejom nu, „Mikkelspenge“ i klingende Mønt til Præsterne.

Naar Kirsebærgilderne, Høsten og Mikkels- Ydelserne havde fyldestgjort Tidens Krav efter Vedtægt, Skik og Brug, kom der en artig og fornøjelig Marketid med større Rolighed i Luften og mindre Arbejde paa Marken. Da var der Uble-, Rødde- og Humleplukning, alt paa det nærmeste saamtidigt. Der var vist nok i hine Tider mere selskabeligt Liv og Fællesskab paa disse Omraader, end i vor Tid, mellem Naboer og Kendinger. Denne Tid paa Market var derfor i særlig Yndest, baade hos gamle og unge, Husbønder, Madmødre og Tyender. Den yndige Uble- og Humleduft! aah! den friske Blodet og Sindet og fatte Folk i en løftet Stemning — næsten uden rufjende Drikkevarer.

Folk gik i „Røddestov“ saa meget som det lystede alle og enhver. Og det faldt næsten aldrig en Skovbonde ind at lade sin „Afløsning“ udraabe paa Kirkestævne. (Mark: „Blade“, i Skikkelse af Tryk-papir, udgaves ikke paa Bornholm indtil 1827).

Humleplukningen var vist nok betydeligere end i vor Tid af den simple Grund, at der dyrkedes mere Humle.

Biflagtningen fremturede paa en Maade, der var aldeles raå og barbarisk. (Desværre kan det nok ikke med Sandhed siges, at den gamle gængse Skif er afskaffet overalt). Før at komme i Besiddelse af den dejlige jøde Honning („Honnu“) og det dermed følgende Bots, vidste Folk ikke noget andet eller bedre Middel, end at dræbe, „slagte“ Bierne! Hvilket skete ved at stikke en brændende Svovlstraad ind i Kuben, et Greb, der ret snart efterfulgtes af Biernes tusindstemmige Svanejang, og næsten i en Haandevending var Nedslagtingen fuldbyrdet. Er det da ikke et stort og glædeligt Fremmskridt, at vi Mennesker nu — ja fremt vi vil bruge den nye Biavlings Maade, nyde Frugten af Biernes Flid og Arbejde, — uden at dræbe disse vore Velgørere.

En æld-gammel Indtættelse, som der i vor egen Samtid ikke mærkes ret meget til, men som i Aarhundredets Begyndelse endnu førte et ret kraftigt Liv, er „Olgilderne,“ et Slags Broderskab blandt Soguemændene. Disse Sognegilder holdtes for det meste ved Mikkeldags Tider, og ijer var den første Sondag efter Mikkeldag indviet dertil. (Forovrigt henvises til andet Afsnit af nærværende Bog.)

Fra Midten af September Maaned indtraf de 3—4 Sondages Kirke- Ekserjits om Efteraaret i Lighed med, hvad der foran er anført om Foraaret, og de varede noget ind i Oktober Maaned.

Efter aars Arbejdet paa Marken foregik i det hele sildigere hen paa Tiden og noget anderledes end i vor Tid. Bratning var jo ikke kendt før omtrent 1820. Kartoffel-Optagningen var ringe, der dyrkedes næsten ingen i Markerne, førend omtrent 1810. Rug og Hvede, som nu sædlægges fra Midten eller Slutningen af August Maaned og ind i September, havde sine faste, gamle „Rugsaadage“ fra 25 til 28 Oktober! Grøftning brugtes kun i ringe Omfang og bestod for det meste i at pløje Vandfurer for Rug og Hvede. Ligeledes var jo Korklægning og Mærgling ukendte Ting, saa godt som i hele den første Halvdel af vort Aarhundrede.

Den 1ste November kundgjordes i Kommandantens Befaling:

„Fra den 1ste November og indtil videre leveres intet Brændsel til Konne Hovedvagt.“

Endvidere: „Ses sion en for indeværende Efteraar afholdes“ o. j. v. aldeles overensstemmende med Budskabet for Foraars-Ses sionen. (Se Maj Maaned).

Til November Maaned er ikke ret meget at henføre. Det var tidligere, som nu, en temmelig stille og gold Maaned. Kun hørte man Plejlenes Rantning paa Logulvene fra Tærskningen paa Gaardene, en Lyd, der gentog sig langt hen paa Vinteren.

Maanedens benyttedes gerne flittigt til overordenlige Arbejder, saa som: Brøndgravning, Udbedring af Stengærder, Skovhugst og deslige.

Endvidere vilde Folk gerne have Strandinger („Brag“) paa denne Tid af Aaret, for da havde alle Menneſker ſaa god Tid tilovers for Bragauktionerne, ſom var meget yndede. Gaajeſteg („Mortensgaas“) Mortens Aften var viſtnok mere almindeligt paa en Tid for os, da der naaredes ſtorre Mad- og Drikkeomjorg for hellige Aftener og Dage, — end vi er vant til. I December tog Jagt-Færden ret ſin Begyndelſe med Kraft og Ihærdighed.

En af Vinterens lyje og fornøjelige Sider var Jagten. Den blev for det meſte udøvet af hver enkelt, der havde Jagtret, men dreves ogſaa af flere i Forening og Selſkab ſom Klapjagt. Sidſt nævnte Art foretoges bl. a. efter Indbydelſe fra Skovrideren i Romersdal (tidligere „Holtſforſteren“), og gik iſær ud over Røvene i Almindingen. Men hui Tids Jagt-herrer forſmaaede dog ikke at tage Harene med paa Kørnet.

For Udſkiſtningen, der blev fuldført vmtrent 1840, var Staten Ejer af Jagtretten, der by- eller fogneviſ var overdraget til Forpagtere. Diſſe tog da i Reglen lyſthavende Deltagere med ind i Forpagtningen. Saadan Jagtret ſtiſtedes ved en ſaakaldet „Konſeſſion“, der var udſtedet af det kongelige danſke Rentekammer (undertegnet ſ. Eks.: Schonheyder, Collin o. ſ. v.) Men efter Udſkiſtningen fik hver Fordejer Jagtret paa ſin egen Grund. Jagttiden faldt ſammen med Wintermaanederne i det væſentlige; thi

paa den øvrige Tid af Aaret havde den ikke stort at betyde, (lidt Fuglevildt, mest Bildænder.) Nu om Stunder findes meget faa Bildænder, efterjorn snart alle Kjør og Indjoer ere udtørrede. I frostklare Eftermiddags-Timer, helst, naar der var ny falden Sne, „Sporjue“, hortes Harefjytternes Bøsjer knalde og Hundenes Bjæffen gjalde fra Markerne og Skovene. I høj Grad yndet var det i Maanefkins klare Nætter at staa paa Lur bagved Vinduer og Glugge, naar Harerne gæstede Raalhaverne.

Udøvedes Jagten af flere gode Venner og Naboer i jelskabelig Flok og Følge, da blev der tit Enighed om at afslutte den, (naar Solen var gaaet ned og Mørket faldt paa), med at jøge ind og gæste en eller anden Gaard, hvor der boede en Ven eller Kending, helst en af jelve Jagtgæsterne. Aftenen og en stor Del af Natten tilbragtes da med Kortspil, almindeligt „Trekort“ eller „Polskpas“. Gæsterne nød da af Mad og Drikke det bedste, jom Hujet formaaede. Ved Bordet krydrede Maaltidet og Fortæringen med idel Skæmt, Fortællinger og morsomme „Pasfajier“ om oplevne Tildragelser, helst hentede fra jelve Jagtlivet. Indledning til en jaadan lod gerne jom jaa: „Mindes du, Svoger Holger, den Gang o. j. v.“ Og der hostedes højroftet Bisfald og Latterjalver for den livlige Skledning og Udmaling af Fortællingen. Det forstaaer sig, at det dampende Indhold i Punsjebollen bidrog sit, efterhaanden jom det fik Udgang gennem de rustne Halsje, til at øge Samlivets Hyggelighed og Munterhed.

Naar Harefjytterne var komne hjem til dem jelve,

var det Skif og Brug at lægge Jagt-Udbyttet paa Gulvet foran Stueuret, saa at Kone og Børn kunde nyde Skuet deraf, naar de kom op om Morgenens. Der kunde da jomne Tider ligge fra 1 til 6—8 Stykker Harer til Parade. Det var ikke ganske hjældent, at en flittig Hareskytte kunde skyde flere end et Hundrede Harer i Løbet af en Vinter.

Wintertiden og dens forskjellige Tildragelser og Kjørelser, saa som nys Jagten, leder Tanken hen paa noget saa beslægtet og ligeartet som Winterfiskeriet. For ikke stort længere end godt og vel en Menneſkealder siden levede og virkede Fiskeriet under vidt forskjellige Aar i Sammenligning med hvorledes det er for nærværende Tid. Det, at drive Fiskeri, jaadan, at det kan forslaa noget, og ikke som Søndagsjort alene, er i Sandhed al Tid en stræng og moſſom Syſjel, og kræver megen baade aandelig og legemlig Livskraft af dets Udøvere. Og i Fortiden var Fiskernes Aar ikke blidere, jaarere strængere end i vor Samtid. Hvorfor? Fordi Fiskerne ſavnede baade ordenlige Havne og Dæksbaade, som det var aldeles umuligt at anſtaffe ſig ved egne Hjælpemidler, og navnlig, ſaalænge der ikke var Tale om Statsbidrag. Der ſaas ikke andre Fiskerſartøjer, end ſmaa aabne Baade, ikke meget ſtorre end ſtore Skibsjoller, som maatte trækkes op paa Landjorden, for ikke at plyndres bort af Storm og Sogang paa den aabne Kyſt, uden Havn. Fiskeri-Kedſfaberne var i det hele meget tarvelige og ufuldſomme. Og

Fisler-Familierne maatte paa mange Steder slide haardt, for at undgaa at komme paa Fattigvæsenet. Kun enkelte mere formuende Fiskere havde anskaffet sig nogle store Baade, kaldet „Eger“, som dog paa ingen Maade kunde maale sig med Nutidens Laksebaade. Og derfor indbragte Laks- og Torskefiskeriet (det vigtigste Vinterfiskeri) for 50 Aar siden maaske ikke en Tiendedel af hvad det nu indbringer. Kvæsefarten med Torsk til København og andre Steder var ret livlig.

Et Par smaa Skildringer af Vinterfiskeriet, som er overleverede fra Fortælling i Folkemunde, maa her kunne være paa deres rette Plads.

Det var en Vinter med usædvanlig stærk Frost. Havisen omspændte Den med sit kolde Favntag, Kysterne og Skibsfarten spærredes af Isen længere end Djet kunde naa ud mod den mørkladne Horisont. Fiskerne hugge under saadanne Omstændigheder Hul paa Isen, for at pilke efter Torsk. I dette Djemed gik 2 unge Fiskere ud fra Snogebæk og huggede en Baage. Da brister Isranden under den ene af dem, og han faldt ned i Baagen, førtes af Strømmen ind under Isen og — blev borte med det samme. Men i det Djeblig, da han endnu havde Hagen over Havsladen, sagde han ganske fattet og koldblodigt til sin Kammerat: „Jeg tænkte det min Sjæl nok! Farvel Da!“

(Saaledes som ovenfor meddelet er det fortalt af en gammel Mand.)

Havisen krævede i Thyerne ogsaa sine Dfve af andre end Fiskere. I en usædvanlig haard Vinter timedes det, at to Djiiple ved Ronne lærde Skole,

Sønner af velhavende Borgere i Neksø, besluttede at gæste Slægtninger og Hjem i Inleferien. I dette Djemed vilde de paa Skøjter („Skridtsto“) gaa over Iken syd om Landet. Men borte blev de, ingen saa dem mere; en graadig Vaage havde opslugt deres unge Liv, — de gik samme Vej, som deres ovenfor omtalte Landsmand, Fiskeren.

Omtrent i Midten af Trediverne (i Vinteren 1837—38) var en Fisker tilligemed en halvvooksen Dreng i en Fiskerbaad sejlet ud fra Fiskerlejet Boderne i Aaler Sogn. I en barsk og stormfuld Vinternat blev Baaden drevet over til Svinemünde til stor Overraskelse for Dykkerne, som modtog deres hjældne Gæster paa en overmaade venlig og forekommende Maade. Kun en eneste fedelig Side var der ved dette Mode, idet de modende aldeles ikke kunde forstaa hverandres Tungemaal. Derfor maatte de, saa godt som muligt, se at hittle sig igennem med alle Slags Tegns og Fagter.

Efter nogle Dages Forlob blev Fiskeren og hans Dreng i et Skib med deres Baad paa Slæbetov næsten i Triumf forte til Ronne. Fiskeren en yngre Mand, en mandig og kraftig, skon Skikkelse, havde vist nok gjort et behageligt Indtryk paa Svinemünderne. Hans Navn var Jens Larsen Vest.

Til Livet om Vinteren hører Isfarer til den skaanske Kyst. Noget saadant er kun indtruffet meget sjældent; vistnok ikke tiere end med 20—30 Mars Mellemrum i Gennemjnit.

For i en Vinter, der i sin Haardhed har forvandet Havet til en mere eller mindre fast Bro af Is,

at komme i Forbindelse med den øvrige Verden, især København og Danmark i det hele, udrustedes der gerne en Baad paa en Slæde, — for at der skiftevis snart kunde glides og snart sejles, alt efter som der var Is eller Vand at færdes hen over. To, tre kraftige Mænd, forsynede med Peltje og Vandtøj, forjvarlige Vandstovler ikke at glemme, og med et godt Forraad af Mad og Drikke og et ikke mindre godt udholdende Mod, og jærligt frem for alt kraftige Arme — disse var Wilkaarene. Saa vidt vides høves der ikke noget Eksempel paa, at en Isfart fra Bornholm er mislykket.

I Vinteren 1799—1800 var al Samfærdsel mellem Bornholm og Omverden paa Grund af Is afbrudt fra December til Midten af Maj Maaned. I Vinteren 1804—5 kom der fra Midten af December til Udgangen af April kun een Gang Tidender fra København. Men der forlyder ikke noget om Overgang paa Havisen.

Derimod opbevarer Historien sikker Kundskab om, at nogle Borgere fra Rønne den 9de Marts 1838 med Isbaad gik fra Dens Nordkyst til Skaane og derfra videre til København, hvor de ankom den 23de Marts. Der var intet Steds øjnet aabent Vand.

I Vinteren 1839—40 morede Folk paa Bornholm sig som sædvanlig med Gilder og Komedie, og først efter at disse Adspredelser var forbi, kom Budskabet fra København om at Frederik den 6te var død den 3dje December 1839.

Vinteren 1847—48 var ogsaa meget stræug og Havet var spærret af Is i flere Maaned. Langt om længe hen paa Vinteren kom en Jagt, der havde ar-

bejdet sig gennem Fien, hjem til Ronne med Budskabet om Kong Kristian den ottendes Død. Smidlertid havde Ronneboerne holdt fornøjelige Winterballer med Taler og Staaer for Kongen lang Tid efter at han var død, akkurat som den Gang Frederik den sjette var død.

En Vinter i Tyverne foresaldt en Begivenhed, der blev meget omtalt. En Bonde, der boede paa Sortegaard i Aaker (hans Navn var Jofum Kristiansen), kørte i Kane med sine to prægtige hvide Heste for ad Bejen til Nekso. Under Bejs mødte han Amtmanden forende den modjatte Vej. Nu skulde Bonden jo vige Sporet for Amtmanden, men nej! — det gad Sortegaardsmanden ikke, han sølte sig ligesaa meget som nogen paa det hele Land, Amtmanden indbefattet. Og Enden paa dette Sammentræf blev, at Amtmanden, som var en jagtmodig men derhos brav Mand, kom til at vige Sporet for Sortegaards-Bonden — „Saa blev dette Optrin tegnet af, og Billedet hænger oppe i Kancelliet“ — lyder Fortællingen derom fra hine Dage.

Juletiden og dens Festligheder skal Forfatteren nu forsøge at skildre saa godt som muligt. Villien til at gøre dette har han saa fuldt som nogen. Han har al Tid sølt sig stærkt tiltrukken og sjæleligt optagen af disse Aarets Dage. Derfor bedes det ham tilgivet, i Fald der i denne Skildring skulde blive medtaget adskilligt, som gælder baade for gammelt og nyt, da han i hvert Fald meget nødigt vil gøre den kære Fortid Uret. —

Alt Børnene klapper i Hænderne og jubler af Henrykkelse, og at de ældre med en vis indre Glæde tænker paa Gilder, Kaneture og Jagtpartier, er baade gammelt og nyt. Med Hensyn til Børnens Jul, maa der dog her mindes om, at Juletræer var sjældne og først kom i Brug som en mere almindelig Indstiftelse flere Aar ind i Aarhundredet. Ligeledes, at Juletiden maa have sin Forberedelsestid. Der tages alvorligt fat med Slagning, Brygning, Baging, Vadsk og mange deslige driftige Forberedelser. Alt dette ligesom medfører en egen Duft over Hjemmene. I nært Slægtskab hermed staar Fjer- Ruskning og Rispning, naar Gæsene er slagtede, da samles baade store og smaa i Huset omkring et Dejstrug, hver med sin Gaas at rulle Fjere af. Senere samles de til Rispning (Befrielsen af Penneposerne for at kunne stoppes i Dynner eller Dynnevaar), hvilket sker for det meste om Aftenen ved Lys, alt imens der synges Viser, fortælles Sandsagaer og gættes Gaader. Det er hyggelige Timer, og saaledes arbejdes der til Sengetid.

For mange, mange Aar siden hørtes der i Juletiden smaa Visestumper (mest af Tjenestefolk), saa som:

„Julen kommer, som vi se,
vi ha nok at æde,
vil det lystigt fryse og sue,
saa køre vi paa Slæde.“

Dette var i Forventningen forud.

Senere hen nyttedes et lille Vers, der lød saaledes:

„Zylautan aa Zylada
e Far aa Moer saa majed bra,

men naar anjda Jyl gaar indj
ja, saa saa di et anjed Sindj.“

Selve den højhellige Juleaften blev der lagt megen Bægt paa. Der straaledede mangfoldige Lys i Bærelserne, og det gik over Maade rundeligt til med Mad og Drikke, (paa de fleste Steder mere end med Julefalmere og aandelige Sange.)

Forst til „Unjarna“*) vankede der Hvedebrød og „Hønning og Brændevin“ („Hønnu aa Brænjevin“) i D-glas, eller til at søbes med Ste af Staaale, hvori der tillige var smaa Stykker Kommuens-Kringler. Siden efter, ved Aftensbordet skiftedes der med Retter efter en fra Fædrene nedarvet Spijsjeddel, der var udfreven og utrykt, men for det meste ufravigeligt lod saaledes: Klipfisk, Kjøngrod, Steg (Gaas, Kalkun eller Flæsksteg) Ublestiver, Snapse, Ol og Puns. Det kunde sætte Folk i Stemning! Men mærkeligt nok, der var en saadan Uerfrygt for denne Aften, at en Rus ikke var tilladt, og derfor var det meget sjældent, at slikt hændtes nogen.

Slagtning, Bagning o. s. v. til Julen var saa rigelig, at der saantlige Juledage og hele Mellem-Julen („Mæljylu“) blev spist og druffet som til „Gæstebud“. Denne Tid og Dagene helt hen til Hellig tre Kongers Dag blev der ikke arbejdet synderligt mere, end højst nødvendigt, saa som hvad der angik Husdyrenes Røgt og Pleje („Sylsing“). Hovedsagen, hvortil Tiden blev optaget, var Gæsteri, Gilder og — hvis det var Sneføre — Kanefarter.

Legen paa Julehaln blev efter Haanden sjæld-

*) Besperkøst (Mellemmad).

nerne og sjældnere, men først efter Forlobet af en Menneske-Alder ind i Aarhundredet var den helt affkaffet, hvilket vist nok var meget heldigt, thi det var en grim Skik, der af nogle antages at nedstamme fra Hedningetiden. Den bestod i, at der i Dagligstuen udbredtes Halm paa Gulvet („Søsterseng“), hvorpaa Husbond og Madmoder, Børn og Tyende tilbragte flere Nætter. Der blev ogsaa om Dagen spist, drukkit og leget Julelege, mens der paa et Bord i samme Stue stod opdækket med Steg og Drikkevarer, hvorved der kunde spises og drikkes paa den Maade, at Folkene gik til og fra efter Lyst og Behag.

Selve Julelegene uden Halm er jo en Skik, der er bleven vedligeholdt. De mest gængse Lege i hine Tider var:

„At hænge“, „at skrifte“, „Munken gaar i Enge“, „at bytte Koner“, „gætte Nodder“, „Ræven og Gaaſen“, „grave Guldcæbler“, „paa Forundringsstolen“.

Af Kortspil var gængse: „Trefort“, „Gnie“, „Styrevolt“, „Polskpas“ og „Mariage“, („Marrias“).

Til Underholdningen i Juleen hørte et Par Slags Spil, som synes at være skrevne i Glemmebogen: „Dragtable“ og „Haremølle“, hvor Brækker flyttes efter inddelte Linier paa en Table, eller skrevne med Kridt paa et Bord, — en Art ringere Spil i Stedet for Dam- eller Skak- Brætspil.

Her kan det nu vist nok være paa Tid og Sted til et Forsøg paa at skildre et Julegilde. Dagen mellem Jul og Nytaar („Mælsjyl“, d. e. Mellemjulen) var en Tid, der havde ældgammel Hævd og Indvielse til at pleje Gæsteri-Omgang og holde Gilder i —

lige som endnu i vore Dage — og forøvrigt Tiden indtil Sankt Knuds Dag. Et gammelt Ord lyder: „Knud fører Juleu ud.“

I Mørkningen, helst med Kaneføre og opdukende Maane og Stjernelys, føres der — altsaa helst paa Kane og med Bjælder paa de bedste Heste, der raades over — af Sted til Julegildes-Gaarden. Her glimter de uylste Vinduer de fremfarende Gæster i Møde, som man nok kan tænke sig, med Forjættelse om Gildets Glæder. Kun Lænehunden er ikke tilfreds med al denne Uro, den bjæffer, farer omkring og slider i Lænen, som om den var sat til at passe paa det hele.

Fra Gaardspladsen, hvor Fraspændingen gaar for sig under en rastløst Travlhed, for at faa de dampende Heste i Stald og tildækkede, strømmes der ind i Forstuen, hvor Rejsetøjet aflægges og hænges paa Knager. Og nu, alt som Gæsterne albue sig frem, fyldes Drerne behageligt med Hilsning og Gæsteventlighed, „Go Dâ! glædelig Jul! velkomna Govenner!“ Og den ene Gæst efter den anden lodjes ind i Storstuen, der straalere i et Lyshav af Gaardens bedste og fineste Tællelys, støbte i Mængde til Juletidens Behov. Nafladeligt gæstbydes, vinkes og trykkes der nu til Bords: „Varren faa goa aa taen Plâs Govenner, faa en Forfriining oven paa Hjoreturen!“ Der trakteredes til en lille Begyndelse med Brændevin, Ol og Kaffe, hvilket svarer til „Unjarna“.*) I et af Stuens Hjørner findes der paa de fleste Steder, hvor der holdes Gilde, et lille Bord, „Tobaksbordet“, hvorpaa der staar en lille Kasse

*) Besperkøst (Mellemmad).

med „Biskop“, „Blaamaand“ eller „Petum optimum subter solem“. En Del Kridtpiber findes der ved Siden af. For Resten medbringer Mændene for det meste selv Piber. (Det bør her bevidnes, at der ikke herskede nogen Kræsenhed eller fin Smag, hvad Tobak angik). Til daglig Brug røgedes ikke ret meget, og Sigarerer kom først ret i Brug hen imod Trediverne.

Efterhaanden som Tobakstaagen tiltager, samles især ældre Mænd om Spillebordene til en „Trekort“ eller „Skærvindsel“, hvilken sidste nu for Tiden knapt kendes af Navn, men som omsider vistnok afløstes af „Polskpas“. Af Kvinderne, eller i Forening med dem, blev der spillet „Styrevoldt“ eller „Mariage“ („Marrias“.*). Nogle synes bedst om at sidde og snakke til Nydeljen af Piben, Ollet og Kaffen. „Nu villa vi passjara om gammalt og nyt“, siger en af de ældre. Forslaget finder Bifald og tages til Følge. Der sker en lille Sammenrottelse. Samtalen drejer sig mest om Gaard- og Hestehandel eller Bytning („Djabytteri“), Sædpriserne, Forlovelser og Giftermaal. (Vor Tids Politik, „Benstre“ og „Højre“ og slikt var endnu ikke opdaget, men helt ukendte Ting.)

I Lillestuen har Kvindekonnet lige som et særligt Omraade. Der summer det som i en Vitube, saa det næsten ikke er muligt at høre noget helt. Det er Nydeljen af Kaffen, der sætter Livlighed og Stemning i Selskabet. Hvad snakkes derom? Lad høre, f. Eks:

En Kone: „Ha ni hørt, a Skougaards Holjering e forlouader me Gadegaards Karnan?“ En anden:

*) Whist-Spillet kom først i Brug i Begyndelsen af Trediverne.

„Ja vist, hanj gaar ju paa Ekferskola aa ska gjoresses te Vojtuant ver Dragonarna. Men Marna ska ju arra Gaarinj, saa ded kanj gaa løxe op.“

En tredie: „Ja, men e hanj ikkje enj fæsljer Rajapaja*), hvad Marna?“

Den første: „Na, Holjer e daa al Tid lie jaa goer som Korregaards Tortjeling, denj kan ja nu ente li, for hanj e enj lojerlier Marrefas, tykkjes maj. Ja, ja, enj har ju Lou aa jynes.“ Lige med et lyder der forjættende Toner for Ungdommens Drex fra Spillemandene ude paa Salen. Instrumenterne stemmes! — Det almindeligste er to Spillemand, en paa Violin og en paa Klarinet eller Fløjte, hjeldent flere eller færre, undtagen nærmere henimod vor Tid maafte flere.

Der klappes til Dans! Og den gaar nu for sig i et Køre væk, der taales ikke lange Pauser. Der haves mange Slags Danse, som her alle, saavidt muligt bør nævnes, nemlig: „Engelsk Dans“, „Klappetur“, „Mennet“, („Kollebåt“), „Totur“, „Sekstur“, „Bromla“, „Kiffetur“, „Troptur“, „Kjælskiftatur.“ Endvidere: (Kund-Danse), „Vals“, (jagte eller Wiener), „Tyroler“, „ungarisk“, „Stotst“, „Hopsa“.**)

Enkelte „Turer“ og Danjemelodier havde Indlings- eller Kælenavne, som: „Per Kølbergs“, efter en kendt Mand i Romme, „Prinjeturen“ fra den Tid, en Prins var her paa Landet, o. s. v.

Den første Dans efter Hovedmaaltidet plejer at være „Klappetur“, (hvoraf der haves to Slags.)

*) Spradebasse og fremfusende Person.

**) „Damborger“ og „Polka“ foretom sjældnere.

Ældre Følk og Børn tager ogsaa Del i Dansen, de først nævnte dog for det meste kun i adstadige „Lurer“, saasom „Menuet“, der ikke gaar ret ofte over Bræderne. — Sen imod Midnat stilles Borde til Spisning, enten i Storstuen eller paa Salen, eller begge Steder. Der dækkes Bord saaledes, at flere danner to sammenhængende Rækker, „det søndre Bord“, (Sølfiden), som er det fornemste, „det nordre“, som er det ringeste. Den fornemste Plads ved Bordet er den Bordende, der er længst fjernet fra Indgangen eller Forstuen. Koresvendene og Gaardens Tjenestefolk holde for det meste Hus i de ringere Stuer, for saa vidt de ikke er satte til at tage Del i Opvartningen. Der findes en rigelig Opdisting paa de hvide Drejlsdage, og der tages fat paa Retterne i følgende Orden: Først Klipfisk og Kartofler med Snapse („Sype“) og Æl til, derefter Gaase- og Kalkunssteg med Agurker og Rødbeder til. Til Slut Puns. Det er en Hæderspost at stå for ved Bordet, og endnu mere at betroes den kostbare store Sølv-Punseske til Opsugning af Bollen, hvilken Bestilling Værten gerne overdrager til en Mand, som han vil vise Ære og Udmærkelse. Der drikkes Skaaler, men uden Taler, saa som:

„Og dette skal være vor Værtens Skaal, Hurra!
 Og Skam saa den, som ikke
 vor Værtens Skaal vil drikke,
 Hurra, Hurra den Skaal var bra, Hurra!“ —

Vigedan for Værtinden.

Værten takker da med en Skaal paa samme Vis for Gæsterne. (Kort efter hver Skaal „Bravobravissimo“). Mest som Undtagelser og kun ved de færreste Gilder blev der sunget Drickesviser.

Følgende bør antegnes og mindes som de mest gængse:

Mit fulde Glas og Sangens raske Toner
 og vittig Skæmt og Munterhed
 jeg følger ej for alle Fyrsters Kroner
 og Salomoners Herlighed
 thi Rigdom ej lykkelig gør
 og al Ting jævnes, naar man dør, o. s. v.“

Eller:

„Til Glade Nordens raske Sonner,
 se Fader Evn os betonner o. s. v.“

Eller:

„Vil du være glad, saa maa du drikke,
 Vin slukker alle Sorgerne. o. s. v.“

Et jaadant Maaltid med Drik, Staalers og Sang varer et Par Timer omkring Midnat. Saa brydes der op fra Bordet med „Tak for Mad“ til Vært og Værtinde, og „Velbekomme“! mellem Gæsterne indbyrdes, alt ledsaget af livlige og varme Haandslag. Dansen og Kortspillet, m. m. tager atter fat med forfrisket Kraft. Dansen bliver efterhaanden Sveddampende, Tobakstaagen tættere, lige som ogsaa Støvet paa de dansendes Klæder. Alt slikt medfører Tørst, og der drikkes temmelig meget imellem Stunder. Men det er en Skam at lade sig drikke „fuld,“ og dette sker derfor sjældent.

Først naar den straalende Morgen sol stiger op i Ost, ligesom rødrende over Menneskebornenes Udskjelser, indtræder der i Gildesjælene en Fornemmelse af, at nu maa der snart brydes op. Og Kroppene retter sig derefter. Men forinden Hjemfarten maa der dog først rettes an til Frokost („Marnmaal,“) ved lange

Borddræcker. De hvide Drejlsduge kommer atter for en Dag, belastede med en forjvarlig Mængde Mad: varm Skinke med Kartofler og opstuvet Raal, flere Slags kold eller varm Steg, Ol, Snapse og Kaffe. Og der tages fat, saa det klirrer i Løjet. Samtalen drejer sig om nyttige Ting efter Aarstidens Behov. Har nogen Brug for gode Kogecærter? Har nogen et Sæt Hjulfølger, („Hjaulfil“) at jælge? Hvem har Tillægskalve at jælge? — Og somme Tider sluttet der da Handel paa Stedet. Naar Morgenmaalet nu er fat til Livs og Gæsterne have rejst sig fra Bordet, siges der mange venlige Ord mellem dem og Bærten om at gæste igen, og der tages Afsted. Gæsterne byder Farvell lader spænde for til Hjemfart og ifører sig Rejsetøjet. Som en almindelig Skik og Brug, maa de dansende Mandspersoner ikke forsømme, forinden de forlader Gæstebuds-Gaarden, at give „Spillemands-Benge“. Enhver dansende Mandsperson ofrer en Mark eller to. Og i denne lidt uhyggelige Afstedstid, bør Gæsterne ikke se sig i Spejl. Dagslyset aabenbarer Skanser af Sved og Støv paa Ansigt og Klæder. Det gælder om, saa rapt som muligt at komme i Rejsetøjet og — af Sted paa Vej hjem efter, for at vadste sig og jove ud. Hvilken kvægende Tanke! —

Naar Gæsterne nu ere ordenlig indpakkede og komne op i deres Kjøretøj, maa Hestene trække ud, som Tid i Galop over Stok og Sten. Enkelte og sjældnere Gange bliver det til Væddekørsjel mellem Lysthavende, for at prøve Hestenes Dyder og Lyder — naar der er talt om at bytte eller jælge.

Mere end paa nogen anden Tid af Aaret var Juleen gavmild paa Mad og Drikke af bedste Slags, og Folk forjømte ikke at proppe sig med denne Velsignelse fra Morgen til Aften og somme Tider om Natten med. Og da Tiggerne vare flere, men Fattigskatten maaſte mindre end nu om Tider, var der god Lejlighed til at bøde herpaa*). Paa fine Steder var det ogsaa Skik at slippe Lænkeshunden løs, for at den kunde tage Del i Juleglæden.

Forinden der nu tages Afſked med den velsignede Juletid, bør her mindes om, at de ſaakaldte „Smørrebrøds-Gilder“, hvor Gæsterne ikke kommer til at ſidde ved Bordet, men ſpiſer ſtaaende omkring en lang ſammenhængende Borddræfte paa Salen, ſkriver ſig fra en Tid 20 eller 30 Aar ind i Aarhundredet og vedkommer egenlig ikke de Julegilder, ſom foran ſkildres, der er baade gamle og unge. For Reſten udmærkede Smørrebrøds-Bordene ſig ved ſaaet Smørrebrød med mange Slags fortrinligt Paalæg, Rager og en overvældende Mængde liflig Puns, ſaa de er ikke at foragte. Men de rigtige gamle Gilder og Selſkaber adſkilte ſig derved fra de nyere, at baade gamle og unge i Flæng kom med ſom Gæſter, og i Almindelighed kendtes ikke den Aldersgrænſe, der betegnes ved Ungdoms- og Børnebatter.

---

*) De mødte ogsaa i Seneſevis med Poſe og Kruffe.

Andet Afsnit

indeholder:

Videregaaende Udfyldning af Optegnelser og Skildringer.

Boliger og Bohave.

Daglig Dags Skikke i Hjemmet, saa
som Mad og Drikke — Hjælpemidler — Sæd-
vaner — Børnenes Pleje — Husraad — Hus-
flid — Tjenestefolk — Klædedragt.

Almæn Dannelselse — Næringsveje og
Livsstilling — Troesliv — Kirke og Skole-
væsen — Det bornholmske Tungemaal —
Overtro.

Gildevæsen — Gæstebud — Højtidelig-
heder — Festligheder — Væddeløb — Konge-
lige Personers Gæsteri.

Køretøj — Veje, Post- og Befordrings-
væsen — Gæstgiverier — Herbergering —
Havnene.

Militsen.

Samlet Tilbageskue og Skildringer af
det givne Tidsrum.
